

‘Mijn twee ijsvrijers’

De dagboeken van Mien de Boer

door Hans Werkman

1985

Op een donkere middag eind 1985 betrad ik een verlaten kamer in het Amersfoortse bejaardentehuis Nijenstede. De bewoonster, de 87-jarige Mien de Boer¹, lag beneden in de rouwkamer opgebaard. Ik kende haar van ‘Schrijverscontact’, vereniging van christen-auteurs. Mien was eigenlijk gastlid, ze publiceerde nauwelijks, maar ze had wel grote belangstelling voor literatuur. In haar boekenkast stond *Opwaartsche Wegen* (1923-1940), het literaire tijdschrift van de Jong-Protestanten. Daarnaast dichtbundels van Willem de Mérode en Roel Houwink en romans van J.K. van Eerbeek.

Eén keer verscheen er van haar een verhaal in een verzamelbundel,² een ongecompliceerd, sfeervol autobiografisch verhaal over haar tocht in 1922 als 24-jarig meisje vanuit Kampen met de nachtboot naar Amsterdam, waar ze toelatingsexamen moest doen voor de Rijkskweekschool voor Vroedvrouwen. Mien de Boer was jarenlang vroedvrouw in Harlingen. Na haar pensioen woonde ze in Amersfoort. Ik woonde dichtbij en zocht haar af en toe op. Ze beloofde me: ‘Als ik er niet meer ben, zijn de jaargangen van *Opwaartsche Wegen* voor jou.’ De familie van Mien bestond uiteindelijk alleen nog maar uit een paar tantezeggers. Toen ik na de dood van Mien de directrice van Nijenstede vroeg naar die jaargangen, vertelde ze me dat de neven en nichten al geweest waren en wat spullen uit haar kamer hadden meegenomen. De rest hoefden ze niet, die kon naar de kringloop of de vuilstort. De kamer moest over een paar dagen leeg zijn. Ik kreeg de sleutel en de vrije hand om mee te nemen wat ik wilde.

Ach, die keurige, pittige oude vrouw, het was maar goed dat ze de chaos in haar kamer niet kon zien. Op haar bed, op de vloer, op tafel, overal foto’s, papieren, kleren, dozen vol ongeordende eigendommen, klaar voor de kliko. Ik werd boos en legde dingen apart: veel familiefoto’s, honderden recept-briefjes met opdruk *W.M. de Boer / Vroedvrouw / Bosboom Toussaintstraat 50 / Harlingen* (nog jaren heb ik die gebruikt als notitievelletjes), geboortekaartjes,

Dagboeken van Mien de Boer. Foto Hans Werkman.

De kinderen van bakker Rende de Boer, van links naar rechts: Gerdien, Gerrit en Mien. Foto privécollectie.

nooit ingeplakte foto's uit 1951 toen ze 25 jaar vroedvrouw in Harlingen was. In haar prullenbak stak, rechtop erin gepropt, een stapel dikke cahiers. Ik trok er een paar uit en werd nog bozer. De dagboeken van Mien de Boer. Aan de rommelige tafel sloeg ik een schrift open. Het is 1931, Mien heeft verlof genomen en is naar Kampen gekomen om haar stervende moeder te verzorgen. Bladzijden lang doet ze verslag van hun gesprekken, zorgvuldig genoteerd 'voor moeders kleinkinderen, later als ik er niet meer ben'. Dik vijftig jaar later dumpten 'moeders kleinkinderen' deze dagboeken ongelezen bij het oud papier. Met mijn fietstassen volgeladen reed ik naar huis. In twee archiefdozen verdween Mien de Boer naar mijn zolder.

Een fuif met de reciteerclub (1914)

Dertig jaar later haal ik die archiefdozen van zolder. Wat moet ik ermee, nu ik zelf aan het opruimen ben? Ik sla het oudste dagboekschrift open en raak verzeild in de vage verliefdheden van een gereformeerd meisje in Kampen anno 1914, 1917. Ze is pittig maar preuts.

Dit eerste dagboek, een schoolschrift met blauw kaft, begint in mei 1914. Mientien (op z'n Kampers) is 15 ze woont thuis in de bakkerij van haar vader Rende de Boer, Oudestraat 231, bij de Hagenpoort. Ze is de jongste van de drie kinderen. Haar broer Gerrit is 24, haar zus Gerdien 21 en verloofd met een bakkersknecht uit Ermelo.

Uit het schrift valt een brief gericht aan *Mej. M. de Boer Oude Str*, een handgeschreven uitnodiging van de Gereformeerde Reciteerclub 'Marnix van St.-Aldegonde' voor een 'gezellig samenzijn [...] in Chr. Belangen op Woensdag 30 Dec. e.k.' Ondertekend door H. Krans,³ G.Ph. Scheltens,⁴ H. Strating en C.J. Beusekamp.⁵ Dat waren oudere jongens en jongemannen die zich elke woensdagavond oefenden in voordragen. Mien schrijft:

Die lui geven een fuif. Ze moeten allemaal een meisje vragen. Guus Kale⁶ heeft mij gevraagd. Nu ik denk dat ik er wel heenga. Guus is niks geen nare jongen, 't is mij toch onverschillig met wie ik ga als hij⁷ er niet is. Adrie⁸ gaat met Gradus Kalk,⁹ Jo Post¹⁰ met Jack Sollie, Corrie Bakker¹¹ met Appie Scheltens,¹² Jo Gunnink¹³ met Piet Tibbersma,¹⁴ en Gré Grootenhuis¹⁵ met Koen van de Stouwe, Trui Krans¹⁶ met 'Olie', je lacht je slap, dat doet ze toch niet, en Mientje Hammers met Jo Allon. Allemaal heel leuke meisjes.

Enkele ouders maken bezwaar: meisjes op bezoek bij een reciteerclub van jongens, dat is vragen om moeilijkheden. De 16-jarige Jo Post gaat uiteindelijk niet, want de vader van haar vriendin Corrie Bakker verbiedt het zijn dochter:

... en nu zei Corrie's vader: als Jo er heen ging mochten ze geen vriendinnetjes meer zijn. Idioot gewoonweg. Al de jongens waren woedend, vooral ook omdat Bakker zelf naar een heleboel ouders van de jongens is geweest, om te zeggen dat hij er kwaad in zag. Hij noemde het vrijerij. Verbeeld je, net of je nooit eens een pretje moogt hebben. 't Was heel gezellig en de jongens waren heel niet flauw. Gunst, als er geen meisjes bij waren geweest, dan was het een gewone huishoudelijke vergadering geweest, zoals ze elken woensdag hebben. 't Speet de jongens wel, want door dat gezeur van Bakker mochten een heeleboel meisjes niet.

In de achterzaal van Christelijke Belangen, Boven Nieuwstraat 115, verschijnen uiteindelijk maar vijf meisjes, die met gejuich worden ontvangen door de zeventien jongens. Mien de Boer en haar vier vriendinnen hebben zich erop gekleed. 'Wij waren alle vijf in 't wit, wat echt leuk stond in die versierde zaal.'

Mien tekent de tafelschikking in haar dagboek. Gerrit Scheltens is voorzitter. Mien de Boer zit tussen Appie Scheltens en Hendrik Dixon,¹⁷ want eigen-

Gebouw van 'Christelijke Belangen' Boven Nieuwstraat Kampen, in 1939 gesloopt voor de bouw van het City Theater.
Foto J. Voeten. Collectie SNS Historisch Centrum.

lijk bleek het Hendrik geweest te zijn die haar gevraagd had, en niet Guus Kale. Het kan Mien niet schelen, ze is immers verliefd op een ander. Twee aanwezigen zullen later landelijk bekend worden. Recht tegenover Mien zit de 16-jarige Jan Steunenberg,¹⁸ die later directeur van uitgeverij Kok zou worden. Schuin tegenover haar de 16-jarige Johannes (Jo) Allon, die in de jaren vijftig en zestig van de 20ste eeuw onder de naam Joost Allon boeken zou bespreken in de radiorubriek Onder de NCRV-leeslamp. Het feest duurt tot half een in de nacht. Daarna worden de meisjes door de jongens thuisgebracht.

Ik was dolblij dat ze allemaal meegingen, want nu kon ik ze natuurlijk gewoon een hand geven en anders was ik er niet zoo genadig afgekomen. Ze waren wel vreeselijk aan de gang en een zei tegen me: Moet dat nu zoo gaan, Mien? [...] Maar Adri en Mientje zijn nog een heel eind gaan omlopen en de jongens hebben hun flink gezoend, wat natuurlijk hun eigen schuld is, dan moesten ze maar gezorgd hebben dat ze niet alleen met Jo en Gradus overbleven.

Mien de Boer vindt dus een fatsoenlijk feestje best leuk, maar in haar dagboek-1914 is ze vooral een ernstig meisje van 15 jaar. Ze zal wel nooit trouwen, denkt ze, ze heeft 'niets geen aantrekkelijkheden'. Ze houdt van gedichten en nu schrijft ze een verhaal voor een prijsvraag van het christelijk weekblad *De Spiegel*. Ze hoort er niets op terug. Ze is verliefd, maar weet hij het ook? Ze kopieert een gedicht waarin ze haar eerste voorwaarde aan een geliefde onder woorden gebracht ziet: 'Ik vraag u voor Gods aangezicht, / Verzwijg mij 't antwoord niet: / Of ge als Zijn kind aan Hem alleen / Uw hart, uw leven biedt!'

Met een klein sergeantje op het ijs (1917)

Het tweede dagboek zit op slot en er is geen sleutel. Ik wrik het slotje open. Het loopt van 1917 tot 1928. Is dit wel voor mijn ogen bestemd? Maar hoe ver gaat nog de privacy van een vrouw die al tientallen jaren dood is en geen nageslacht heeft?

Op 1 februari 1917 - Mien is dan 19 jaar oud - beschrijft ze haar eerste ijsavontuur. Haar verliefdheid als 15-jarige is blijkbaar lang voorbij. Op de Kamper ijsbaan ontmoet ze 'ijsvrijers'. Die zijn er bij de vleet. De jonge militairen uit de kazernes en de studenten van de Theologische Hogeschool aan de Oudestraat maken graag op de schaats kennis met vrijgezelle Kamper meisjes. En andersom.¹⁹ Mien gaat op hun avances in, want ze schaatst graag. Maar ze is zeer op haar hoede en geeft hun nog geen halve vinger.

Ik heb van de week met Gerdien een avontuurtje gehad. We gingen naar 't ijsfeest met ons beidjes en verveelden ons eerst erg. We reden den heelen tijd met ons drieën meisjes. Jo Post was er ook bij.

We wilden eindelijk maar eens naar huis gaan en vroegen toen heel gewoon aan zoo'n onderofficier: 'Hoe laat of 't was?' waarop die zijn horloge tevoorschijn haalde en zei: "'t Is tien minuten over halftien, maar de dames gaan toch zeker nog niet naar huis? Zullen we dan niet nog eerst een baantje rijden?' Dit tegen Gerdien. Gerdien weg met Nummer 1. Nr. 2 vroeg het aan mij en er stond nog zoo'n soort, ik dacht: die zal 't wel aan Jo vragen, vooruit maar. Maar neen, die reed alleen weg.

De onderofficier waar ik mee reed, was een tamelijk onbenullige vlegel. Ik had er dan ook al gauw genoeg van en bleef achter bij de tent staan. Ik dacht: Gerdien zal wel zoo verschijnen. Meteen kwam er een klein sergeantje aan, buitenmodel pak, leuk gezicht. [...] Hij kon erg goed zwieren en vond dat ik best reed, wat hij mij herhaaldelijk verzekerde. Hij gaf mij

zijn kaartje en ik stelde mij voor en zoo reden we den heelen avond. Ondertusschen zocht ik overal naar Gerdien, die op haar beurt weer naar mij zocht. Eindelijk zag ik haar dan, ook nog aldoor met dezelfde sergeant en zijn we met ons vieren naar huis getrokken. Die van Gerdien heette Wieringa, de mijne Van Beek. De heeren brachten ons netjes tot aan huis en vroegen of we de volgende middag weer kwamen, wat we ook gedaan hebben. We hebben Dinsdagmiddag weer de heele middag met hun gereden, tot groote jalourscheid en ergernis en verbazing van het overige (voor zoover ons bekende) publiek. Ze hebben ons getraceerd en weer heel netjes naar huis gebracht. Woensdag gingen ze weg met verlof. Misschien komen ze dan nog 1 of 2 dagen terug en dan gaan ze hier vandaan. Ze leerden voor luitenant-kwartiermeester en hadden juist examenen gedaan. 't Zal me benieuwen of we ze nog weer zullen zien.

'Neen baasje, dat aanbod om de Singel langs te gaan staat me niets aan.'
(1921)

December 1921, Mien is 23 jaar en weer verliefd. Of niet? Ze twijfelt, wacht af en schrijft er bladzijden lang over. Het is een 'ijsvrijer', het zijn er zelfs twee. Mien is een verwoed schaatsster op de ijsbaan aan de Singel.²⁰ Elke avond rijdt de 22-jarige Kamper onderwijzer Heetebrij²¹ met haar. Ze mag hem wel. Daarna schaatst ze avond aan avond met de eveneens 22-jarige theologiestudent Wagenaar,²² die veel ernstiger en verlegener overkomt dan Heetebrij. Hier volgt het dagboekverslag van Mien de Boer over deze twee ijsvrijers.

6 Februari 1922

Nu wil ik toch ook opschrijven wat ik in December reeds op het ijs beleefd heb. [...] Dinsdagmiddags, de week voor St.-Nicolaas, was de ijsbaan voor 't eerst open. Mientien de Boer was present, natuurlijk, hoe kon 't anders. 't Was er vol en gezellig, ik reed met Egbert Jan Bruins²³ en met nog meer kennissen, o.a. ook met Wagenaar, een lange kerel, een student (erg housterig en stijf, dacht ik toen, m'n oordeel is gewijzigd sinds dien tijd), dien ik kende van Zondagschoolcursus.²⁴ Nu, ik reed verscheiden baantjes met hem en den volgenden middag ook.

Tegen het eind van de tweede middag, 't was al schemerig, reed ik ook met een heer, zoowat zoo groot als ikzelf. Volstrekt niet buitengewoon knap, maar met een prettige stem. Ik vond het tenminste een gunst naar hem te luisteren.

Ijspret op de stadsgracht. Foto SNS Historisch Centrum.

We waren zoo aan 't praten, hoe het kwam weet ik ook niet, maar 't ging tenminste over bakkers, dat vader bakker was. Hij had ook een broer die in Kampen bakkersknecht was geweest en zijn vader en nog drie andere broers waren ook bakker.²⁵ Natuurlijk vroeg ik wie hij dan was: Heetebrij, een broer van Albert Heetebrij²⁶ waar Jo Post mee gegaan heeft en waar Lammert²⁷ vriend mee was. Nu, dat vond ik leuk omdat ik Albert met Hemelvaartsdag nog gesproken had bij Lammert, wat ik hem dan ook vertelde.

Het was intusschen bijna donker geworden en bij 't begin van de baan begonnen ze al een touw te spannen.²⁸ Of ik nu tegen dat touw opgreden ben of dat ik in een barst kwam, ik weet niet, maar ik viel languit en mijn bril vloog een heel eind onder 't touw door. Ik was gauw weer in de beenen, maar mijn bril was er vandoor. Wij aan 't zoeken, tenminste Heetebrij, want ik kan zonder bril toch niet veel zien. De baanvegers hielden mee, maar zonder resultaat.

Alle menschen gingen al van de baan af, maar ik had geen zin om zonder bril naar huis te gaan. Jo Post en Sollie,²⁹ daar gaat ze mee, maar dat was nog heel in 't begin, stonden nog even bij ons te praten. Nu, zegt Jo, je vindt het zeker wel goed dat we naar huis gaan, 't duurt misschien nog zoo lang. Want als het volk van de baan was, zouden ze even 't electriche

licht opdraaien, maar als ze dat dadelijk deden, dan bleven de mensen doorrijden. Jo en Sollie gingen ook weg, en daar stond ik nu, te midden van een troep baanvegers, die me aldoor aanmaanden maar naar huis te gaan; als ze de bril nog vonden kreeg ik die den volgenden dag wel. Maar ze vonden hem toch niet.

Heetebrij vroeg: Ik mag U zeker wel zoolang gezelschap houden, en ik was werkelijk blij dat hij dat vroeg, dan behoefde ik daar toch niet alleen te blijven staan. Eindelijk gingen de lichten op en alles weer aan 't zoeken. Een heelen tijd zochten we tevergeefs en ik wilde juist zeggen: Schei er maar mee uit, toen Heetebrij hem vond. Ik was zoo blij, want ik vond het zoo vervelend om thuis te komen (ik logeerde bij Gerrit en Gijsje,³⁰ want Moe was bij Gerdien³¹) en dan 't voornaamste nog, het duurt zoo lang voor je een nieuwen weer hebt en dan kan ik zoo weinig zien.

Nu, dat was 't begin van de kennismaking. Hij bracht me thuis, en vroeg of we elkaar nog eens weer zouden zien. O, zei ik, dat moeten we maar aan 't toeval overlaten, of toeval, verbeterde ik, dat bestaat niet. Neen, zei hij haastig, ik begrijp u wel, uw bedoeling is wel goed. En daarmee namen we afscheid.

't Heeft den heelen week nog gevoren en als hij er was, reed ik ook met hem en bracht hij me geregeld thuis. Een middag hadden ze vrij van school, toen heb ik geloof ik den heelen middag met hem gereden, anders kwam hij altijd om 4 uur (hij is onderwijzer). Als hij er niet was, reed ik ook met Wagenaar en andere studenten, ook met Siep Oegema,³² een verbazend leuken jongen, waar ik toch zoo'n pret mee gehad heb.

Maar als ik eerlijk moet zijn, moet ik bekennen dat ik 't liefste met Heetebrij reed. We werden al vertrouwelijk en schaften dat stijve u af en noemden elkaar bij den naam. Hij heet Bertus. Hij vertelde me zijn we-dervaren, dat hij met een meisje uit Ambt-Vollenhove gegaan had, een domineesdochter, maar dat mocht niet, bij haar thuis waren ze er tegen, omdat hij toen nog geen onderwijzer was.³³ Ik dacht bij mezelf: Daar hadden ze dan toch schoon gelijk in, ouwe jongen, want dan was 't ook beter eerst eens een positie te hebben, en dan een meisje te vragen.

Hij was ook voorzitter van de J.V. en we hadden erge stichtelijke gesprekken. 't Was heusch een degelijke jongen (om zoo te hooren) en ik vond hem erg aardig. Trouwens, die meening ben ik nog toegedaan, hoewel ik hem na 't ijs niet weer gesproken heb. Ik weet niet waar het door kwam, maar ik voelde me dadelijk tot hem aangetrokken en we gingen ook zoo

vrij met elkaar om. Of dat door dat avontuur met die bril kwam? Dan ben je direct veel vrijer. Tenminste, ik was veel meer eigen met hem dan met Wagenaar bijvoorbeeld.

Op een keer toen Bertus me thuis bracht, zei hij: welken weg zullen we nemen? Ik zei: nu gewoon rechtuit natuurlijk, net als anders. Waar wou jij dan langs, 't Singel soms?

Ja, zei hij, vind je dat erg?

Nu, erg vind ik het niet, maar ik begrijp ook niet waarom we dat doen zouden. Als ze morgen tegen Vader zeggen: ik zag je dochter gister op 't Singel, dan zou ik daar het land aan hebben.

We praatten er nog een beetje over door, maar ik dacht bij mezelf: Neen baasje, al vind ik je nog zoo aardig, we kennen elkaar nog geen week en dat aanbod om de Singel langs te gaan staat me niets aan. Ik weet niet, ik kan 't wel mis hebben, maar dat lijkt me zoo echt iets van zulke jongens die dan denken: o dat is wel een aardig meisje, daar willen we wel eens even mee vrijen. Maar daar moet ik niets van hebben. Al zou ik razend verliefd op iemand wezen, dan liep ik nog niet, als ik hem drie dagen kende, zoo'n donkeren Singel over. Ik vertelde het later ook aan Moeder en ze zei dat ik groot gelijk had. Ze zegt: Hij zal wel gedacht hebben, nu, die is ook niet zoo frisch.³⁴

We hebben toen nog twee middagen samen gereden en de verstandhouding is heel goed gebleven. Telkens als we van elkaar gingen, vroeg hij wanneer we elkaar weer zouden zien. Maar ik wilde geen afspraakjes maken. Ik vind, als hij me graag weer wil zien, zal hij er wel iets op vinden. Eenmaal heeft hij me opgewacht uit Cursus,³⁵ maar toen was ik er juist niet en Jo Post kan dat ook wel verzonnen hebben, want ze plagen me erg met hem.

Nu, veertien dagen geleden was er weer ijs, maar toen heb ik hem niet gezien, hij was ziek. Toen heb ik wel met Wagenaar gereden en heeft die me een paar keer thuis gebracht. Wat een verschil met die twee. De meisjes van de Cursus beweren dat Wagenaar verliefd op me is, maar ik geloof er nog niets van, ik moet 't eerst nog zien.

We hadden Jaarvergadering van Capadose³⁶ en toen had Wagenaar aldoor gezegd tegen de anderen, dat hij meeding de brug over om mij thuis te brengen.³⁷ Nu, ze hadden 't mij ook wel verteld en toen het afgelopen was zei Jo Post: ik lach me ziek, zie Wagenaar daar eens staan. Ik bromde zoowat van: Doe niet zoo flauw en ging mijn mantel aandoen. Wagenaar

stond er vlakbij naast Kruithof. Ik kon niet bij mijn mantel komen en vroeg aan Kruithof of hij hem even aan wou geven. Kruithof deed dit en hielp er me ook in. Ik dacht bij mezelf: Wagenaar, wat ben je toch een ezel, dat had jij toch ook wel kunnen doen? [...]

Den volgenden middag op 't ijs zei Wagenaar, dat hij van plan was geweest mij thuis te brengen, maar dat hij 't niet goed durfde vragen en toen was Wim Wieringa³⁸ hem net voor. Ik zei: Ja, Mijnheer Wagenaar (we noemen elkaar altijd heel deftig Mijnheer en Juffrouw, brr, zoo akeelig stijf), u kan me wel meer vertellen, maar dat geloof ik niet zoo hard, dat kan u nu wel zeggen nu 't voorbij is, maar anders zijn de heeren studenten niet zoo bang. Nu, hij verdedigde zich dan zooveel mogelijk en vroeg toen ik m'n schaatsen afbond: Mag ik u nu dan thuisbrengen? Ik zei: O ja, dat mag best, maar 't hoeft niet, zoo ver is 't niet.

Van alle kanten hoorde ik later, van zijn vrienden o.a., dat hij er stellig op gerekend had me weg te brengen. Maar, lieve deugd, ik kan toch niet op hem staan wachten. Op Cursus heeft hij al eens tegen Sollie gezegd: Kijk, nu hadden we Juffrouw De Boer wel weg kunnen brengen, maar nu is ze alweer weg. Nu, als hij dan zoo verlegen is, ik zal hem vast niet aanhalen, daar kun je van op aan. Hij valt overigens wel mee, hij doet aan letterkunde en heeft zelfs wel eens gedichten gemaakt.³⁹ Ik dacht eerst dat het zoo'n droge was, maar dat valt genoeg mee.

En ziedaar nu het verhaal van mijn twee ijsvrijers. Of ik ze nog eens weer zal ontmoeten? En welke van de twee ik 't liefst weer zou spreken? Als ik eerlijk moet zijn, ik weet het niet. Ze zijn allebei van Christelijke beginnellen, Gereformeerd, dus dat is in orde. Ik zou ze allebei graag beter leeren kennen, werkelijk dat meen ik, ik zou nog niet kunnen zeggen: Deze vond ik de aardigste. Eén ding is zeker: Wagenaar is veel en veel ernstiger, ik geloof niet dat ik daar bang zou hoeven te zijn voor den gek gehouden te worden. Hij is dunkt me wat verlegen, maar daarom ook zou hij als hij eenmaal met een meisje begon te scharrelen het ook meenen, dunkt me zoo. En Heetebrij lijkt me meer iemand, die gauw in vuur en vlam staat en dan erg verliefd zou zijn, maar ook spoedig weer zou vergeten. Gelukkig hoef ik me over een keus nog niet bezorgd te maken, want het zullen wel ijsvrijers zijn en.... blijven.

4 Augustus 1922

Laat ik eerst zeggen dat mijn laatste zin van 6 Februari heel juist was, het zijn ijsvrijers gebleven. Heetebrij heb ik na het ijs zelfs nooit weer gespro-

ken, Wagenaar wel. Wagenaar heeft me nog wel eens een enkelen keer uit de Cursus thuisgebracht en getracht gewaar te worden, wat en hoe ik nu eigenlijk over hem dacht, maar zonder resultaat. Ik hoor nu eenmaal niet tot dat slag meisjes dat zich gemakkelijk geeft (tegenover het andere geslacht dan altijd, met meisjes ben ik dadelijk op dreef).

Om mijn innerlijk te leeren kennen en mijn diepste gedachten of liever mijn genegenheid, moet er moeite gedaan worden. Ik ben o zoo wantrouwig, men heeft mij tenminste al meermalen verzekerd: te erg, en dat nooit geen enkele man zich de moeite zal getroosten die dwaze ideeën te overwinnen. Het zij zoo, ik heb er tot nog toe vrede bij. [...]

Nu, op het oogenblik heb ik tenminste heel andere plannen. D.V. 5 September hoop ik te vertrekken naar de Rijkskweekschool voor Vroedvrouwen te Amsterdam. Ziezo, daar staat het. Het lijkt zoo heel gewoon, en toch is het het begin van een nieuw levenshoofdstuk.⁴⁰ [...]

Eerst toen ik wel eens met Wagenaar liep kon ik zoo merken dat Moeder dat zoo heerlijk zou hebben gevonden als dat doorgestaan was en ze trachtte me dan ook eerst te overtuigen dat het mijn plicht was hier te blijven. Och, ik kan me zoo voorstellen dat Moeder dacht: als Wagenaar weer terugkwam van de vacantie en we zagen elkaar geregeld op de Cursus, wie weet. Maar ik ben van meening dat mijn a.s. man, wie hij dan ook zijn mag, me evengoed in Amsterdam zal vinden als in Kampen. Ik kan nu eenmaal niet me tevreden stellen met hier bij vader en moeder te blijven en te zien hoe ze zich bezorgd maken hoe ik na hun dood zal leven, terwijl ik jong en gezond ben en er massa's werk te doen is, ook in Gods Koninkrijk.

Een brief aan 'Lieve Leen' (± 1922)

Mien de Boer is 23 jaar als ze in de zomer van 1922 naar Amsterdam vertrekt voor de opleiding tot vroedvrouw. Voorlopig schrijft ze heel weinig in haar dagboek. Wel stuurt ze lange brieven aan haar zes jaar jongere Kamper hartsvriendin Lena Gottmer.⁴¹ 'Ik denk dat Lena mijn brieven wel zal bewaren, die zijn heusch de voortzetting van mijn dagboek.' (18 maart 1924).

Achterin dit dagboek ligt één brief van Mien van zes kantjes aan 'Lieve Leen', geschreven omstreeks 1922 in haar opleidingstijd. Er blijkt duidelijk uit dat ze in Amsterdam de student Wagenaar niet vergeten is. Ze schrijft haar vriendin dat ze met deze brief wil nagaan 'wat het nu eigenlijk van mijn kant geweest is, want werkelijk, dat weet ik zelf soms niet'.

Wagenaar, schrijft ze, had de gewoonte haar 'te observeeren'. Hij was al wel

eens aan haar voorgesteld, maar pas in november 1921 kwam ze echt met hem in contact. De ijsbaan betekende nu eenmaal dat ‘trekkers of ijsvrijers’ met de meisjes gingen schaatsen.

Ik citeer een gedeelte uit deze brief.

Dank zij mijn stevige onderdanen, die me in de gelegenheid stelden me zonder veel moeite te laten ‘trekken’ mocht ik het genoeg smaken met eenige heeren studenten kennis te maken, waaronder ook ‘Wagenaar’. Hij kende me reeds van vroeger van de Zondagschool in de Groenestraat, vertelde hij. [...]

We reden alzoo eenige baantjes, maar hij was geen meester in de kunst, en daar het mijn stelregel op het ijs steeds is, om alle middelen in het werk te stellen, om goed te leeren rijden, had ik al heel gauw een ander bij de kladden, die wat beter opschoot. Al wie ’t in zijn hoofd kreeg me een baantje te vragen, kreeg ’t gedaan. Reed hij goed, dan mocht hij doorrijden, als het hemzelf niet verveelde tenminste, en anders smeerde ik hem. Wel weet ik nog heel goed, dat Wagenaar de minste kans had. Als ik de kans schoon zag, maakte ik dat ik wegkwam, want, misschien geloof je ’t niet, maar ik vond hem bepaald onbeholpen, zoo linksch en verlegen, het maakte me altijd kriebelig met hem te rijden en ik heb me waarlijk niet van de mooiste kant getoond en had veel meer plezier met anderen. [...] Enfin, toen het opnieuw weer begon te vriezen was de kust vrij voor Wagenaar. Dat was toen in de tijd van de jaarfeesten,⁴² je weet wel, en ik geloof dat ik je al eens verteld heb, is ’t niet, hoe Wagenaar toen eindelijk den moed gevonden heeft, te vragen of hij mij thuis mocht brengen, wat ik natuurlijk best vond. [...] Ik heb hem leeren kennen, voor zoover je er van buitenaf over oordeelen kunt, als een waar Christen, en daarom heb ik hem leeren hoogachten.

Ik ben hem echter nooit een stap tegemoet gekomen, heb me eerder erg teruggetrokken, ook alweer, omdat ik altijd denk: als je me hebben wilt, moet je er moeite voor doen. Daardoor heb ik het wat te ver gedreven, ik zie nu wel in, dat alles niet altijd van één kant kan komen, maar ik kan mezelf niet veranderen en wellicht is het maar verbeelding van me geweest en heeft hij het van zijn kant ook nooit ernstig opgevat. Positief gevraagd heeft hij me tenminste nooit en aan veronderstellingen waag ik me niet licht.

Dat is zoo doorgegaan tot de groote vacantie. Hij heeft wel driemaal tegen me gezegd, dat hij zijn vader een gewichtige vraag wilde doen, maar

ik heb niet de moeite genomen te informeeren welke vraag dat was, want ik wist dat ik na de vacantie hier⁴³ zou zijn (bij gezondheid dan altijd) en ik vind het beter hier volkomen vrij te zijn om je aan je werk te wijden. Ik heb hem ook niet verteld dat ik hier naar toe ging. Wat heeft een a.s. predikant nu voor belang bij een 'vroedvrouwenschool'. Und das ist die gansche Geschichte.

Jo Post schreef me nu, dat hij bedankt had voor de cursus, of ik dat niet vreemd vond? Neen, ik vind het niet vreemd, alleen denk ik nu wel eens: misschien heeft hij het toch gemeend. Ik zal niet zeggen..., ik zou het prettig vinden hem nog eens te spreken, of briefwisseling houden zou ik ook heel leuk vinden, als vriend dan altijd, maar aan den anderen kant leg ik me er ook gerust bij neer. Heeft hij werkelijk van me gehouden, welnu, dan zal een wachttijd goed voor hem zijn, en zal hij eindelijk wel zooveel moed krijgen, dat hij een middel vindt om me dat te vertellen. En heeft hij niet van me gehouden, dan is hij me nu al lang vergeten. En voor 't overige stel ik mijn lot in Gods handen, mijn hart is nog volkomen vrij, ik geloof niet dat de ware liefde er reeds geweest is. Me dunkt, dan zou ik niet zoo koel verstandig alles kunnen beredeneeren, denk je ook niet?

Hoe het verder ging

Bertus Heetebrij

Hoe liep het af met de beide Kamper ijsvrijers van Mien? Dat ze die aardige Kamper onderwijzer Bertus Heetebrij misliep, was voor haar eigenlijk een geluk. In 1928 trouwde hij toch met de domineesdochter Grietje Dekker, met wie de verkering in 1921 was uitgeraakt. Beiden waren toen 29 jaar. Het huwelijk bleef kinderloos. Het echtpaar woonde op verschillende plaatsen in de Kamper binnenstad. Na een aantal jaren ging Bertus lijden aan ernstige wanen. In 1938 werd hij opgenomen in de psychiatrische inrichting Veldwijk in Ermelo. Daar en in een dependance in Hulshorst verbleef hij tot aan zijn dood in 1968. Hij kon wel beperkt functioneren: hij werd hoofd van de Veldwijk-radio en gaf in het dorp Engelse en Franse les.⁴⁴

Sijtse Wagenaar

De Kamper theologiestudent Sijtse Wagenaar (1899-1953) zou een goede partij voor Mien de Boer geworden zijn, als haar stugheid de verlegen jongeman

niet had weerhouden van verdere avances. Ook hij kon volgens Mien stug overkomen, maar hij zou wel ontdooid zijn. Zijn kinderen herkennen hem althans niet in het beeld van de onbeholpen student dat in het geheugen van Mien zat. Zij herinneren zich hem als een persoonlijkheid, een vlotte prater en boeiende spreker.⁴⁵ Hij kwam uit een eenvoudig gezin in het Friese Bozum. Zijn vader was pakhuisknecht. Al in 1916 was hij als 16-jarige scholier naar Kampen gekomen voor de vooropleiding aan het Gereformeerd Gymnasium. Zijn studie duurde lang. Toen hij in 1921 Mien op de ijsbaan ontmoette had hij nog ruim acht jaar voor de boeg. In 1930 slaagde hij voor zijn kandidaats-theologie. Hij nam een beroep aan naar het Noord-Friese Reitsum en trouwde tien dagen voor zijn intrede in januari 1931 met Pieter-tje Gras. Ze kregen vijf kinderen. Wagenaar bleef Friesland trouw en werd na Reitsum nog dominee in Arum en in Kollumerzwaag-Zwagerveen. Hij overleed in 1953 aan kanker, 53 jaar oud.⁴⁶

Zijn tweede plaats Arum lag maar 7 kilometer van Harlingen en in dezelfde gereformeerd-kerkelijke regio (classis). Ongetwijfeld preekte hij in zijn Arumse tijd (1946-1949) ook in gereformeerd Harlingen, waar Mien woonde. Zat zij dan onder zijn gehoor? Waarschijnlijk niet. Volgens haar notitieschrift *Na de kerkgang* zat ze in die jaren meestal in de vrijgemaakt-gereformeerde kerk bij dominee J. Hettinga of in de hervormde kerk bij dominee K. Beks.

Mien de Boer

Toen Mien de Boer in 1925 haar vroedvrouwendiploma had behaald, eiste haar broer Gerrit van haar, volgens haar dagboek, dat ze terugkeerde naar het huis van hun ouders in Kampen. Die hadden het financieel moeilijk en dus moest Mien, de ongetrouwde dochter, hun oude dag vergemakkelijken. Tegelijkertijd kon ze dan in Kampen een bescheiden praktijk als vroedvrouw opzetten. Maar Mien wilde weg uit Kampen, onder de vleugels van haar familie vandaan. Toch deed ze wat Gerrit van haar vroeg, ze ging weer thuis wonen, verzorgde haar ouders en kreeg als vroedvrouw in Kampen een kleine klantenkring.

Maar na een half jaar had ze er genoeg van, ze koos voor zelfstandigheid en nam per 1 juni 1926 een benoeming aan tot vroedvrouw in Harlingen. Daar bleef ze tot haar pensioen in 1963. Eerst woonde ze een aantal jaren als kostganger in bij het drukke gezin Van Loon, Franekereind 40. Echt zelfstandig werd ze pas toen ze een eigen huis kreeg, Bosboom Toussaintstraat 50. Boven haar voordeur liet ze een breed houten bord aanbrengen met haar lijfspreuk *Deus Gubernator* (God is de stuurman).

Kampen raakte in de dagboeken al gauw buiten beeld. Maar in 1931 nam ze verlof op om wekenlang haar stervende moeder te begeleiden. Haar vader overleed in 1936. Al in het begin van haar Harlinger tijd schreef ze over haar verlangen zelf moeder te zijn.

O, dat er nooit een man komen zal die mij met z'n gansche hart begeert, is te dragen, maar dat er nooit zulk een klein zacht kinderlijfje tegen je aan zal liggen, en moesje tegen je zal zeggen, is veel moeilijker te dragen. (1926)

Over haar vroedvrouwenpraktijk meldde ze in haar dagboeken weinig. Des te meer over haar geloof, over de boeken die ze las, over de vaak jongere mannen met wie ze bevriend raakte of op wie ze verliefd was. Maar was het wel liefde? Ze twijfelde altijd. Na de Tweede Wereldoorlog (ze was toen 46 jaar) onderhield ze sterke vriendschapsbanden met Alan, een 30-jarige Haagse jongeman wiens achternaam ze niet vermeldde. Hij schreef gedichten. Geen van beiden leek goed te weten hoe de (ongetwijfeld platonische) relatie precies in elkaar stak. Af en toe gingen ze met de boot een dag naar Vlieland (één keer tien dagen) om door de duinen te wandelen en Alans problemen te bespreken. Ze was ook verknocht aan de elf jaar jongere onge-

Mien de Boer omstreeks 1940 als vroedvrouw in Harlingen. Foto privécollectie.

trouwde Harlinger hervormde predikant K. Beks (1909-2002). In deze periode werd ze Nederlands hervormd, maar na tien jaar Harlingen vertrok Beks in 1953 naar Bant in de Noordoostpolder.

In een dik schrift schreef ze gedichten die haar aanspraken, van Martinus Nijhoff, Marnix Gijsen, Jaap Kroonenburg, Willem de Mérode, Geerten Gossaert, Inge Lievaart. Zelf schrijfster worden was nog altijd haar grootste ideaal. Ze schreef verhaalfragmenten en nam ze op in haar dagboek, maar het waren vergeefse opstapjes naar het schrijverschap. Wat zou ze graag een roman schrijven om voor zichzelf helder te krijgen hoe dat toch zat met haar en de mannen voor wie ze diepe vriendschap voelde, maar net geen liefde.

De laatste tijd ben ik gaan beseffen hoe ver ik in wezen altijd van de ware liefde verwijderd ben geweest, door een zekere onwil, die bij mijzelf gelegen heeft. Wat ben ik spontaan en onbevangen geweest in mijn omgang met mannen en wat ben ik daardoor tegelijkertijd onbegrijpelijk en op oneindige afstand gebleven. Zou ik alles wat ik hier niet neer wil schrijven, nog eens in een roman kunnen uitschrijven? Daar heb ik mijn hele leven vuriger naar verlangd dan naar een huwelijk! (1953)

Van haar 27ste tot aan haar 65ste ging ze als vroedvrouw 'juffrouw De Boer' door de straten van Harlingen en nam ze deel aan het sociale leven van het stadje. Uit haar dagboeken blijkt dat ze een ruime vriendenkring had. Bewaard gebleven brieven van vriendinnen beginnen met 'Beste Boer' en eindigen met 'Dag Boer, tot later maar weer'. In juni 1951 was ze 25 jaar vroedvrouw in Harlingen. Voor haar huis verzamelde zich een stoet kleine kinderen die ze op de wereld had helpen brengen en bracht het blazerskorps van het Leger des Heils haar een muzikale hulde.

Waarschijnlijk stopte ze boven haar zestigste met haar dagboeken. De cahiers die ik na haar dood in haar prullenbak vond lopen van 1914 tot 1956.

Toen Mien de Boer in 1985 in Amersfoort begraven werd, was ik ziek. Ik hoorde dat er maar vijf of zes mensen waren komen opdagen. Ook de huispredikant van Nijenstede was ziek. De begrafenisondernemer, die haar niet gekend had, sprak een paar stichtelijke woorden. In 2015 zocht ik haar graf, tevergeefs. Het was al geruimd.⁴⁷

Wat er van haar over is zit in twee smalle archiefdozen. En in haar verhaal over haar tocht met de nachtboot van Kampen naar Amsterdam. Ze was dolgelukkig toen het, als openingsverhaal zelfs, in 1974 werd gepubliceerd in een

bundel van haar vereniging Schrijverscontact. En nu is er dus ook dit artikel, waarin althans enkele flarden worden bewaard van haar volle, actieve en empathische leven op dit ondermaanse. Ieder mens immers is een levensverhaal waard.

Noten

1. Wilhelmina Margaretha (Mien) de Boer werd in Kampen geboren op 1 november 1898 als dochter van Gerrit de Boer en Stijntje Modders. Ze overleed in Amersfoort op 25 november 1985.
2. Mien de Boer, 'Zo was het begin', in: Jo van Dorp-Ypma, Anton Ent en Diewke Winsemius, *Op vrije voeten, verhalen en gedichten voor de vrije tijd* (Den Haag/Kampen 1974) 7-18.
3. De 20-jarige Herman Krans (geboren 1893), houthandelaar, later wethouder van Kampen.
4. De 23-jarige Gerhardus Philippus (Gerrit) Scheltens (1891-1962), later kleermaker. Info van Els Wilschut-Scheltens te Enschede, 30 januari 2016.
5. De 21-jarige Kamper slagiersknecht Coenraad Jacob Beusekamp, neef van Gerrit Scheltens, beiden kleinzonen van G.Ph. Zalsman, drukker en uitgever te Kampen.
6. De 17-jarige winkelbediende Gustaaf Emil (Guus) Kale. Hij was later winkelier in Kampen.
7. Het woordje 'hij' is dik over een hoofdletter heen geschreven, de initiaal van de jongen op wie Mien heimelijk verliefd was.
8. Adriana Gerritdina (Adrie) van Zanten (geboren 1897), vriendin van Mien de Boer.
9. Over de personen zonder noot heb ik geen bijzonderheden kunnen vinden.
10. De 16-jarige Johanna (Jo) Post. Ze trouwde op 31 juli 1924 in Kampen met Gerbrand Sollie.
11. De 16-jarige Cornelia (Corrie) Bakker. Ze trouwde op 3 juni 1926 in Kampen met Willem Pieter Barendsen.
12. De 16-jarige Albertus Marinus Johannes (Ab) Scheltens, broer van Gerrit Scheltens; hij werd later hoofd van een plantsoenendienst in Kaapstad. Info van Els Wilschut-Scheltens te Enschede, 1 februari 2016.
13. De 17-jarige Johanna (Jo) Gunnink. Ze trouwde op 4 mei 1927 met Hendrik Steenhuis, die in Kampen theologie studeerde en in 1927 gereformeerd predikant werd in Krommenie.
14. Piet Tibbersma woonde in Ijsselmuiden en was lid van de gereformeerde kerk van Kampen. Pas in 1929 kwam er een gereformeerde kerk in Ijsselmuiden.
15. Margaretha Berendina (Gré) Grootenhuis (geboren 1897), gehuwd 30 augustus 1928 met Hendrik Mulders (geboren 1896).
16. G.H.A. (Trui) Krans (geboren 1899), zus van Herman Krans (zie noot 3). Trui Krans werd een bekwaam samensteller van bibliografieën van oude Kamper drukken. Ze bleef vrijgezel.
17. De 16-jarige Hendrikus Dixon (1898-1955).
18. Jan Steunenbergh (1898-1986) trad al als 13-jarige jongen in dienst van uitgeverij Kok te Kampen.

19. In 1901 al, toen de Theologische opleiding even uit Kampen dreigde te verdwijnen, schreef het studentenblad *Monitor*: 'Hoe zal 't gaan op de ijsbaan, waar nu zelfs bij lange vorst de gereformeerde dames het schaatsenrijden nimmer moede worden, zolang er zich studiosi vertoonen?' *Monitor voor het jaar 1901*, orgaan van het Kamper studentencorps Fides Quaerit Intellectum, geciteerd door Jaap van Gelderen in <http://www.kampen1854.nl/erfgoed/40-monitor-van-de-studenten.html>.
20. Kampen had toen twee ijsbanen: T.O.G. (Tot Ons Genoegen) aan de Singel (Broedersingel) en V.Z.O.D. (Vooruitgang Zij Ons Doel) tegenover de latere Louise de Colignysingel (gebouwd in 1927). De eerste was vooral voor de stadsen, de tweede voor de Brunnepers. Kampenaren schaatsten ook graag op de Trekvaart in IJsselmuiden. Info van Albert Esselink te Veenedaal, 5 januari 2016.
21. Albertus Stephanus (Bertus) Heetebrij, geboren 4 juni 1899 te Ambt-Vollenhove, was sinds juli 1920 onderwijzer in Kampen (persoonskaart gemeentearchief Kampen).
22. Sijtse Wagenaar, geboren 8 november 1899 te Bozum.
23. Egbert Jan Bruins te IJsselmuiden, broer van Gerrigje (Gijjsje) Bruins, de vrouw van Miens broer Gerrit de Boer, bakkersknecht in IJsselmuiden.
24. De gereformeerde kerk van Kampen had een instructie cursus voor degenen die les gaven aan de evangeliserende zondagsscholen die van deze kerk uitgingen. De cursus heette Capadose, naar de Réveilman Abraham Capadose (1795-1874), die in 1836 in Den Haag de eerste zondagsschool stichtte. De gereformeerden in Kampen waren verdeeld over de vraag of het de taak van de kerk was zondagsscholen te stichten. Men sprak van Capadosianen en Anti-Capadosianen. Info van Hans Sollie te Kampen, een van de kinderen van Gerbrand Sollie en Jo Post (zie noot 10).
25. Bakker Hendrik Heetebrij (1864-1942) in Ambt-Vollenhove had één dochter en zeven zonen, van wie er vier bakker werden.
26. Albert (Ab) Heetebrij werd bakker in Harderwijk. Info van Geert Heetebrij te Amersfoort, 24 april 2015.
27. Lammert van Emst, bakker in Ermelo, getrouwd met Gerritdina (Gerdien) de Boer, zus van Mien de Boer.
28. Bij schemerdonker werd de ijsbaan met een touw afgesloten, werd het elektrisch licht aangestoken en gingen de baanvegers aan het werk. 's Avonds ging de baan weer open.
29. Gerbrand Sollie, zie noot 10.
30. Bakkersknecht Gerrit de Boer, broer van Mien, was getrouwd met Gerrigje (Gijjsje) Bruins. Ze woonden in IJsselmuiden.
31. Zie noot 27.
32. Siebren (Siep) Oegema (1900-1980) kwam als 14-jarige jongen naar Kampen voor de vooropleiding aan het Gereformeerd Gymnasium, studeerde daar theologie van 1919 tot 1925 en werd gereformeerd predikant in Langeslag, daarna veldprediker en vlootpredikant,

- daarna predikant in Hoofddorp, Bloemendaal en Uithoorn. C.J. de Kruijter, *Gemeenten en predikanten van de Gereformeerde kerken in Nederland* (Leusden 1992) 343.
33. Het meisje heette Grietje Gesiena Wilhelmina (Gré) Dekker, een dochter van ds. J. Dekker Hzn., die van 1917 tot 1926 gereformeerd predikant was in Ambt-Vollenhove.
 34. 'Die is ook niet zo frisch': die zal wel meer ervaringen met jongens hebben gehad.
 35. Zie noot 24.
 36. De zondagsschoolcursus Capadose, zie noot 24.
 37. Naar haar zus in Ijsselmuiden, zie noot 23.
 38. De familie Wieringa had in Kampen een manufacturenwinkel.
 39. Wagenaar publiceerde in elk geval één Fries kerstgedicht in de *Kamper Studentenalmanak*. Info van zijn dochter F. Bijlsma-Wagenaar, 25 juni 2015.
 40. Over haar toelatingsexamen vertelt Mien de Boer in haar verhaal 'Zo was het begin'. Zie noot 2.
 41. Helena Petronella (Lena) Gottmer (geboren 1904).
 42. Jaarlijkse openbare bijeenkomsten van jongelings- en meisjesverenigingen. Er was een spreker, er werd voorgedragen en gezongen en er waren traktaties.
 43. In Amsterdam.
 44. Informatie van Geert Heetebrij te Amsterdam en diens neef Geert Heetebrij te Amersfoort, 2015/2016.
 45. Info van zijn dochter F. Bijlsma-Wagenaar te Heerenveen, 25 juni 2015.
 46. *Jaarboekje Gereformeerde kerken 1954*, 424-425.
 47. Ze werd begraven in een algemeen graf, dat na tien jaar geruimd mag worden. Haar graf is daadwerkelijk geruimd op 13 mei 2002. Info van begraafplaats Rusthof te Amersfoort, 2 februari 2016.